

Kvázibevezetés a „puha társadalomkutatásba” avagy a politika antropológiául értelmezve

1. Bevezetőül két mondatba szorítva a mondandóm lényege: szinte minden amerikai egyetemen van antropológiai (és vele közös etnológiai vagy régészeti) tanszék, hozzávaló tankönyvekkel, s megannyi nyugati tudományos érdeklődésirány vezet a kulturális (vagy valamely alkalmazott) antropológia felé – Magyarországon mégsem érdemesül kellő intézményes támogatásra az antropológiai gondolkodásmód és kutatási irány. Pedig az *Emberről* szóló és korszakosan izgalmas tudományok egyike ez, a Szellemről és Tudományról lehetséges rálátásoktól sem független törekvés, melynek még ágazatai (példaképp etnopolitikai, multimodális társadalmi kommunikációs vagy gender-területi változatai) is kísértően elgondolkodtatóak. Köztük a politika antropológia megértésmódjáé is, amely aligha körvonalazható egy rövid vázlatban, de horizontjának tágassága talán megérzékíthető ennyiben is.
2. Kortárs társadalomkutatások vagy forráselemzések, utazók jelentései vagy háborús tudósítások, kulturális országjelentések vagy globalizációs teóriák egyaránt tükrözhetnek és bemutathatnak konfliktusos vagy harmonikus állapotokat, amelyek összefüggenek a hatalmi harcokkal és érdekekkel, vagyis *politikaiak*. Az a fajta intellektuális hangosbeszéd, amely az uralmi viszonyokra és egyenlőtlenségekre vonatkozó társadalmi tudást tükrözi, ugyancsak lehet politikai. Politikai *antropológiává*, vagyis tudományos tudássá mindez leginkább akkor lehet, ha vagy olyan *társas csoportokról* szól, amelyeket antropológusok tanulmányoztak olyan vidékeken, ahol a (natív vagy migráns, hazai vagy egzotikus vidéki) bennszülöttek kutatása ezzel új szempontot kap, vagy ha az *antropológiai módszereknek*, tudásnak, gondolkodásnak, értékrendnek és *kutatási tapasztalatnak* egyaránt megfelelő helyzetet tükröznek. Vagyis: *minden jelenség lehet politikai*, de nem okvetlenül antropológiai tényanyagot kínál; s ugyanakkor a vallás- vagy a művészetantropológia kutatói, a gazdasági vagy a városi társadalmak elemzői megannyi jelenséget körülírnak anélkül, hogy azok politikai tartalmát kiemelnék, holott az gyakorta látványosan (persze sokszor kevésbé láthatóan, de biztos kielemezhetően) benne rejlik... A politikai tudás és politikai cselekvési gyakorlat megértése ezért korántsem oly egzakt tudományterület, hogy egyértelmű határait néhány körvonallal megrajzolhatnánk. Magáról a politikai antropológiáról, mint tudományágról csak a huszadik század negyvenes-hatvanas éveiben kezdtek beszélni, így igen ifjú szakterület, de annál sokrétűbb irányultságú...
3. Gyakorta előfordul, hogy „az antropológiáról” beszélnek, amely mint -lógia, ma már éppoly határolatlan, mint a gyógyszerésztudomány vagy a környezetökológia. Minden antropológus – ha elméletíró, akkor is éppúgy, mint a bőszebb terep- és közösségkutatók – azt és olyanformán kutat, amit érdeklődése és feltételei engednek; ebből azután megformálja a maga tapasztalati univerzumát, teoretikus kozmoszát, empirikus élményvilágát és kutatói etikáját, vagyis egyfajta „*saját antropológiát*” alkot. Ez – mint fogalom – különösen nagyképűnek tetszik. Saját -lógia? Hát nem épp az igazolhatóság, rendszerezettség, konstruktum-mivolta teszi tudományossá az impressziókat és vélekedéseket, cserére kínált teóriákat? De azóta, hogy egyszer Edmund Leach a szociálintropológiai gondolkodás egy laza összefoglalásában ironikus éllel fogalmazott a „*saját antropológiák*” sokaságáról és ezek viszonylagos érvényességéről (Leach 1996), bizony csak megfontoltan illik sajátlagosan hangolt felfogásmódról, hangsúlyosan egyéni aspektusról bőszen beszélni e szakterületen. Igaz, lényegében inkább attól óvott, hogy valamely „elszállt” büszkeséggel, túlzó jelentőséggel számoljunk be saját terepkutatási élményeinkről, túl sokra tartva a felfedező-értéket. Mintha nem lenne másoknak is legalább annyi, s még olyanabb, s mintha nem lennének ezek a csereberélt tollkoronák, ellesett mítosztöredékek vagy a bennszülöttek által áruba bocsátott vélekedések mintegy „csereszabatosak”, mennyiségileg fölhalmozhatók, amelyeket igazi skalpként rabolunk el kutatásaink helyszínén, holott lehetne mindez a fáradozás valamivel több, mint egy újabb példány egy tetszetős lepkegyűjteménybe illesztve,

preparálva és fölszúrva, mutassa ott jártunkat akkor is, ha már a gyűjtemény egyetlen alanya és a gyűjtő maga sem él!

4. De épp azért, mert minden élmény, tudásbázis vagy apró adalék sokat is számít, egyúttal relatíve nagyon keveset, nem lényegtelen maga a tálalás, a tudás-átadás hogyanja, s a *szándék*, amiért mindez történik. Következésképpen egyetlen kutató sem menekedhet a saját lepkegyűjtemény összeállításától, melyet mutogat majd kollégáinak, akadémiajának, utódainak, s közben tudván tudja, hogy nem az újonnan befogott lepke-példány az igazán érdekes, hanem az ott maradt, a tovább élő, a csábítóan másként értékelhető tünemények sora, amelyeket már nem lesz mód és idő megismerni. Így hát – ha jó ez, ha nem –, meg kell formálnia saját nézőpontját, ismertetni tudástományát, jártasságát és interpretációs merészségét mindenkinek, akárha bálnavadász lenne, aki mókusra már „nem megy”, vagy vadvízi evezős, akinek a bánya-tó csak üdülési helyszín. Ami pedig érdekes marad mindig, az a jelenségek tágas égboltja akár egyetlen homokszemcsében (Geertz 1994), vagy a jelentések mélységei a legkisebbnek tetsző kulturális és emberközi viszonyrendben, amelynek kialakításában, fölfedezésében kutatóként éppoly érdekelt vagyok saját hangomon szólni, ahogy mindazok, akiket kutatás alanyaivá tettem, s akik érdemben meg kell őrizték a maguk szuverenitását, autonómiáját és burkolt sokértelműségét, hogy ki ne szolgáltatassák magukat nekem, aki összefüggéseket keresek a magatartások, tettek, hitek és képzetek világában... – „saját antropológiám” öngazoló gyűjteményét gyarapítva.

5. Saját konstrukciójú antropológiám tehát közös, mégis egyedül belőlem fakad mindaz, amit róla elbeszélék. Annál is inkább közös, mert nem csupán egy dél-amerikai indián rituális dalocskájáról van szó, gyimesi nénike halálképéről szóló víziójából elorzok, vagyis melyet csalafintán vagy elhivatott gyűjtőszervenvedélyből kihallgattam és most közreadok, hanem egy olyan (amúgy is konstruált, mesterkéltséggel és sohanapjáig kellőképpen körül nem járható) emberközi területről, létszféráról, amit köznapian csak úgy szimplán „politikának” mondanak. Minden társadalomkutatás (sőt, ma már egyre inkább akadémiai tudásterület és szponzorációs bizalom is) megküzd azzal, hogy elvárják tőle „a” megoldás felmutatásának vállalását. Szükségképpen a munka így annak képtelenségébe vezet be elsősorban, mi mindennek kellene ebben a látókörben nevet kapnia, s mennyi elnevezést írt már át a történelem, mennyit az ember közlékenységi hajlandósága, s egy másik narratív készsége, a téren is, amit egy újabb tudományterület, a szociológiából és néprajzból leszármazott antropológia már tudottnak vél. Eközben persze folytonosan tesztelnie kell: tudja-e még, amit tudnia kellene, érti-e már, mi miért zajlik, s hogyan tér el mindezeknek áttekintése azokétól, akik ebben már megelőzték, komplexebb vagy elnagyoltabban hiteles összképet alkotva ugyanarról. Még intenzívebben így van ez a politikával kapcsolatosan, mivelhogy „a” politika nincs is.

„A” politikától a „politikaiig”

6. Egy „geertziánus” felfogásban a kortárs gondolkodás *előtörténetének* egyik igen izgalmas problematikája, hogy a *politika* fogalmát szélsőségesen és mélységesen „átpolitizálta”. Ahogyan Clifford Geertz *az ideológiáról mint kulturális rendszerről* ír (1994:22-62), jól tükrözi, hogy a politikáról tudományosan fogalmat alkotni éppen azért reménytelen, mert az interpretáció szinte sosem lehet politikamentes, ideológia-független, érdek-semleges, változatoktól független. A tétel társadalmi és interpretációs ellenoldala is hasonlóképpen jellemezhető: a kocsmai könyöklőn áruba bocsátott vélekedések éppúgy nem tarthatnak igényt a tudományos jelentéshelyreállításra, mint ahogyan maga „a” politika, vagy „a politikus” által formált hétköznapi élethelyzetek, társas történések, szervezetek vagy értékrendek szempontjából is csupán alacsony szintű fecsegések ezek, viszont a politikusok megnyilatkozásai sem okvetlenül emelkedettebbek... – így hát akkor is éppúgy jelentésmezők körülrajzolására tartanak igényt.

7. Ámde, csak „fröccsmelléki sumadumák” ezek valóban? Nem éppen belőlük formál érvet a társadalmi érdekmiliót kézben tartani és befolyásolni próbáló közszereplők többsége? (Lásd választási kampánybeszéd, politikai plakátok, értelmező közösségek attrakciói, közpolitikai

szótár, populista pártprogramok, blog- és webfelületek tömegei...) Nem kifejezetten azért érdekesek ezek a magánérdekű gyanakvások, előítéletes hőzöngések, vagy gondolati megoldáskísérletek, mert magát a *politikai kultúrát* /az aktuális, az adott, a hozott, az örökíthető, a mintázatokban megmaradt, nemzeti- vagy viselkedéskultúrában megnyilvánulni tudó magatartás-kísérleteket/ tükrözik? Vagy a politika (politikai cselekvés, gondolkodás) önmagában is tükrözi a *kultúra komplexitásának* számos aspektusát? Valószínűleg nem egyetlen válasz van erre sem...

8. Annak indoklása, miért is foglalkozik az antropológia egy (igen régóta) önálló tapasztalati térben elemzett világgal, s vagy fél évszázada már egyértelműen elkülönült tudásterületen magával „a politika” jelenségével is – megannyi magyarázatot igényel. Két alaptípust mindenképpen (időbelileg) elkülönítendőnek ítélnünk: a *politikai antropológia* tudástörténetének első szakaszában (nagyjából a 19. század közepétől egy évszázadon át), a kutatók a messzi népek, gyarmatosított társadalmak berendezkedésének és működésének leírására vállalkoztak, megannyi szűken értelmezett politikai szerkezet-elemezés és rendszerleírás keletkezett, gyakorta elsősorban a jogrend, a munkamegosztás, a nemek viszonya vagy a csere- és elosztási relációk taglása keretében. A későbbi időszakban, nagyjából a 20. század idusára már a részkérdések, megismerési problematikák, interpretációs módok árnyalása, vagy éppen specifikus újraértelmezések sorozatai váltak jellemzővé, s ekkor már *a politika, mint jelenség antropológiai megközelítéséről*, hermeneutikai vagy szimbolikus szféráinak kibontásáról lehet inkább beszélni (röviden: a *politika antropológiájáról*). Mindkét korszak főként kutatásokon alapuló, gyakorlati működésmódokat megfigyelő és értelmező felfogásoknak adott teret, így magán a tudományterületen belül nincs lényegi különbségbe burkolódzó civakodás az elméleti és az empirikus feltárások szempontjából. (Ráadásul: mind a társadalmi terepkutatások tapasztalatait, mind a teoretikus szintű asszociációkat kénytelen a kutató egy tolmács szerepkörében közvetíteni, s tenni a való világtól távoli kommunikáció tartalmává, akár politikai üzenethordozóvá is!)

9. Van azonban egy kiemelésre érdemes jelenség a megismerési folyamat három szakaszra osztható időszakában: a kezdeti és a mai szakasz sokkal több elméleti hozadékkal járt, mint a közbülső, terepkutatási vagy esettanulmányi időszak, ugyanakkor a legkorábbi korszak szinte nélkülözi az alkalmazott antropológiai szempontokat, a mai időszak pedig fokozottan igényt tart erre. Az amerikai indiánokról készült korai antropológiai munkák, vagy az afrikai bennszülöttek számos leírása ma már nem minősülne *kutatásnak*, csupán elbeszélésnek, „novellának”, „esszének”, vagy netán (lekezelően szólva) „néprajzi adatgyűjtésnek” és ismeretközlő elbeszélésnek. Az egzotikum keresése persze egy újabb korszak volt, és számos óceániai, dél-amerikai vagy fekete-afrikai utazó inkább angol vagy amerikai tudósítónak minősül, ha a kutatás, tudás, előzetes ismeret és kalandozás egész folyamatát mérlegeljük munkájában. A huszadik század közepe táján azonban már „nem illik” terepkutatás nélkül antropológiai teóriát formálni, nem lehet szakmai érvényességre törekedni a terepről hozott ismeret nélkül, de éppígy nem ildomos immár úgy kutatni egy társadalom terepén, hogy arról előzetes elméleti ismeretekkel nem bír kellő mértékben a kutató. Ennek mintegy hozománya, következménye vagy nehézsége, hogy a feltárás – mert legtöbbször a politikai narratívák jelentésterébe kerül át maga a terepmunkában szerzett információk tömege is – sokkalta több vádaskodás éri a kutatót mint „kémet”, a gyarmatosításhoz háttérinformációt szolgáltató aktort, s emiatt az „adatközlőt” is, kinek vétlen közvetlensége nemcsak közössége szempontjából kétes, hanem a kutatót is el kell gondolkodtassa...

10. A politikai berendezkedés kutatása mindenkor és mindenhol egy sor további jelenséget kiemelhet a többi közül. Sőt specifikusan meg kell neveznie valami „politikai vonatkozásút”, mint érdeklődése tárgyát: a társadalom rangos csoportjait és alávetettjeit, a korosztályi vagy rituális közösségeket (öregnek szerepe, beavatási rítusok, belső rétegződés, vagyoni és tulajdoni viszonyok), a titkos társasági vagy irányítási gyakorlatot (férfiak háza, szakrális uralom, területileg széttagolt politikai rendszer, oppozíciós szerepkörök, főnöki uralmat korlátozó konvenció), a hatalom biztosítékait és más hatalmakkal szembeni viselkedésmódját (erőszak, háború, verseny, erőgyakorlás, viadal, stb.), az érdekek és érdekelttek köreit (nyomásgyakorló vagy feszültség-levezető konfliktusok, csoportok közötti és mások elleni agresszivitás, nők vagy gyerekek

korlátozott tagsága és jelenléte), a kiszolgáltatottságot vagy az egyenlőség és egyenlőtlenség jelenségeit (rabszolgaság, marginalizáltak szerepe, kasztok, rokonsági rend), az uralmi formákat és eszközöket (istenkirályság, hordafőnökség, törzsszövetség, zugattyú vagy csurunga, törzsi jelképek, tollkorona-jelképek, szakrális uralmi szertartásformák), intézményeket és befolyásolási módokat (potlacs, patriarchátus, kakasviadal, ajándék, cserekapcsolatok, tárgyi csereviszonyok, nyersanyagkészlet, rituálék, stb.). Mindeme sokféle témakörrel aligha lehet sematizált feltáró képletet formálni, vagy uniformizált értelmező módszereket bevezetni. S kár lenne a témakörök széles skáláját is azzal korlátozni: *mivel foglalkozhat az antropológiai megközelítésmód* a politikai jelentésű vagy jelentőségű területeken, vagy mivel nem foglalkozhat, mi minősül politikainak helyi vagy „univerzális” léptékben, európai vagy Európán kívüli felfogásmódokban. A létező közösségek *bármely jelensége* alkalmas lehet arra a politikai miliőben körülötte kialakult hatások vagy feltételek szempontjából, hogy antropológiai aspektusból vagy módszerekkel kutassák. Már csak azért is, mert „*a politika*” az esetek igen nagy hányadában egy társadalmi csoportozat ismereti, létmódbeli, kommunikációs, morális, szabályozási és világképi, fogalomalkotási és -használati dimenzióinak sok-sok tartományára kiterjed. S amennyiben a társas-társadalmi elválík a természetitől, vagy ha a kutató képes marad politikamentesen (haszonelvű érdekektől távol, leigázási törekvésekkel szemben is) szemlélni a politikát, akkor a nyelvi vagy intellektuális paradoxont ugyancsak képes lesz majd föloldani: hogyan lehet politikáról empirikus tudás értelmében eszmét cserélni anélkül, hogy az társadalompolitikai, uralomtechnikai, alárendelési beavatkozással ne járjon. Vagy hát járjon, ha ez a cél, de ez már a tudás alkalmazásának kérdésköre, *akcionalista* szempont, s többnyire ellene is szól a szemrevételezett közösségek érdekeinek.

11. Az „analitikus eljárások” révén, melyeket a politikai antropológiával rokon szaktudományok sora alkalmaz (így például a politikatudomány, a választás-szociológia, a politikai lélektan, a jogfilozófia, az eszmetörténetírás, a politikai filozófia, a tömeglélektan, a politikai marketing vagy a politikai szocializáció-kutatás), kétségtelenül számos igen közeli következtetésig el lehet jutni. De akár bármely jól megépített elemzéssel szemben is ellenálló tud maradni maga a társadalom, amely önkéntesen nem óhajtja „kulturális szimbólumok elrendezett szerkezeteként” vagy „nagy morális jelentőséggel felruházott hiedelmek érzelmektől mentes” rendszereként pártatlanul elemezni mindazon „bizonytalanul definiált és érzelmileg terhelt, kusza, szimbolikus hálókból kifejeződő” területeket (Geertz 1994:24-25), amelyeken a politikum vagy az ideologikum megjelenik. Az antropológus, ha nem akarja mindenképpen „egységként” átlátni a szétagolt tünemények összességét, ha nem akar valami „gyanús” vagy megtévesztő hókuszpókuszolást elővezetni, akkor analógiákat kell keresen. A *politika poliszémikus jelenség*, vagyis jobbára csak többretegű és többféle értelmezést lehetővé tévő (sőt: megkívánó!) megértésre épülhet mindaz, amit róla állíthatunk. A legegyszerűbb megfogalmazásban: amint a kutatás eljutott a *megértés élményéig*, s amint rendszerbe foglalta az értelmezhető jelenségeket, szinte azonnal tovább is kell kutasson, mert mire „kinyilatkoztatásokat” vagy tudományos tantételeket gyártana róluk, máris megszűntek akként létezni, ahogyan korábban megfigyelhetőnek látszottak. E vége-nincs *értelmezési feladat* nemcsak azt teszi nehézkessé, hogy „sarkigazságokat” gyártson egy kutató, hanem azt is, hogy a (nem élettani, fizikai vagy közvetlen természettudományi területeken sokra tartott) „objektivitás” követelményének valaha is megfeleljen, s magára ne úgy tekintsen, ahogyan sokan mások tekintenek épp órá.

12. A feltáró kutatómunkában elérhető interpretációnak, vagy a témakör mellé tartott tükörnek – szokták mondani vagy gondolni – két oldala van. Ez azonban többféleképp érthető. Az egyik nyilván tükröz, azért nem hívják falnak vagy ablaknak. A másik azonban foncsorozott felület kell legyen, hogy egyáltalán tükör lehessen. Így viszont az egyik kutatói tekintet magamagát látja, a másik senkit. Vagy, ha a másik oldal is tükröz, akkor szintén magát fedezheti fel benne, aki közelebről vizsgálódik. Mindketten egymás felé tekinthetnek, ám csak magukat, saját miliőjüket, kultúrájukat, személyiségüket, esetleg hátterüket láthatják viszont. Az antropológiai kutatás eredményei esetén ez gyakori állapot: mindenki megmaradt olyannak, amilyen volt. Vagy minden szereplő csak kevéssé változott, s ezt akár lényegtelennek is tekintheti. A kutatás talán két esetben „eredményes”: ha egymás mellé tudnak állni, s együtt szembesülhetnek magukkal, vagy ha mindketten észrevehetik, mennyit változtak a kutatás során. Ennek kontrollja

azonban vagy szigorú szakmai önreflexió, vallomásos jelenlét, vagy elidegenült összkép, részletek és árnyalatok nélkül. Utóbbi esetben mindezt a társadalmi jelenség mellé tartott tükörnek, narratívának, értelmező közlésnek vélni enyhén szólva öncsalás...

Rendszer, hagyományismeret, értékelés

13.

A *politika jelenségét* rendszerként elgondolni csakis akként lehet, hogy konkrét térben és konkrét időben, tényleges közösségekről vélekedünk érvényes tapasztalat alapján. A politika rendszere, vagy egyáltalán „a politikai” fogalma rendkívül eltérő lehet, függően attól, milyen maga a milió, amelyről szó van, s milyen a korfelfogás (Arisztotelészé egészen más, mint Heideggeré vagy Edmund Leach-é, Carl Schmitté vagy Heller Ágnesé). A kutatástörténet néhány nagyobb időszakot emel ki, ezek eltérései a megközelítés és a megértésmód szerint változnak, illetve tükröznek iskolákat, tudománytörténeti nézőpontokat is, ide értve, hogy a politikai- vagy társadalomfilozófiai igény alapján a politikai modern dinamikájából eredeztetett, specifikus megkülönböztető jegyekkel az értelmezés kontextusát megadó minőséget illik ez esetben felmutatni (azaz: ama tüneményt, amitől a jelenség maga politikai dologgá lesz! – bővebben lásd Heller 1993:5-17). A ma „forgalomban lévő” tradicionális felfogások közül két ágat kell kiemelni (alapjaik közösek: gyarmatosítási állapot, szabadságtörekvések, térségi uralom biztosítási lehetőségei, hegemoniára törekvő hatalmi csoportok, strukturált hatalombirtoklás, uralgók és alávetettek, aktorok és adminisztrációk), s e két ág egyúttal két korszak is, eszerint egymástól szinte egészen elkülönült kutatási szemléletmód jellemzi az *angolszász-amerikai* és a *francia*, az 1870–1950 közötti és az 1950–1980 közötti időszakot. Mai tudományos horizontja szinte nincs is a politikai antropológiának, mivelhogy annyira széles körű, hogy szinte „körülfogja” az érdeklődőt. Inkább már úgy jelenik meg, mint a politikai tünemények antropológiai szempontú belátása, tetszőlegesen kiterjedéssel, de ha lehet, definiált földrajzi, közösségi és időbeli viszonyrendszerben.

14.

A legrégebb politikai antropológiai mű, Morgan irokéz törzs-szövetségről írott „politikai etnográfiaja” (*The League of the Ho-de-ne-sau-nee, or Iroquois*, 1851) a politikai szerveződésmód gazdasági, rokonsági és rituális összefüggéseit taglalta, majd az *Ancient Society* (1877) a térségi és a rokonsági rend megvilágítása szempontjából volt kiemelkedő alpmű az evolúciós teória követői számára: elképzelése szerint (az elgondolás már Montesquieu-nél, Voltaire-nél, Rousseau-nál és kortársaiknál is megjelenik, számos további változatban közvetítődik, Tocqueville-től megannyi verzióban átértelmezést él meg) a társadalmak fejlődése *vad*, majd *barbár*, később *civilizált* fázisokra tagolható, illetve ha összevetjük őket, a különbségek egyidejűleg is léteznek a világ különböző pontjain. A törzsi szervezet és a politikai rend struktúrájában hangsúlyosnak mutatja a területbirtoklás és a tulajdon fontosságát, meghatározó voltát. Kevésbé a szerves fejlődésre, inkább a törvények és a jogrend intézményépítő hatására koncentrált Sir Henry Maine az *Ancient Law* (1861) című munkájában, s bár összehasonlító módszerrel él a keleti és nyugati faluközösségekről szólva, teóriája inkább hagyatkozik a filológiai, textuális összevetésre, semmint kutatásra. A két mű „rokonsága” annyiban fontos, hogy a politikai állam és a „civilizációs fejlődés” 19. század harmadik harmadában már érvényesnek tekintett képletei még sokáig „mintaként” szolgáltak a kutatások, sőt a közfelfogás számára is, egyfajta klasszifikáló (rangsoroló-értékelő) és strukturált (réteges szerkezetű) társadalomképet sugallva, s kétségtelenként állítva, hogy a „primitív” vagy egyszerű, illetve a fejlett vagy komplex társadalmak párhuzamosan is léteznek, nemcsak időkülönbség és fokozatosság rejlik bennük.

15.

Ezt az időiséget, térségi tagoltságot, szervezeti és fejlődési fokozatosságot találjuk még a brit szociálandropológus nemzedék jeles képviselőinél, midőn az 1940-es években az afrikai politikai rendszerek (*African political systems*, 1940) leírására vállalkoztak. Megkülönböztettek szegmentált állapotot és oppozíciós gyakorlatot, államiság alatti és államiasult szerveződési fokat, falutanácsokat, generációs osztályokat, titkos társaságokat, valamint számos struktúra-szabályozó elemet, amelyek mögött életmódok, megélhetési gyakorlat, gazdálkodási rend, rokonsági hálózat rejlik (E. E. Evans-Pritchard, Meyer Fortes). Ezek taxonómiáját is kidolgozták,

melyet azután többen az óceániai és az amerikai indián-kutatásokban hasznosítottak. A kor-
szak fő vonása volt, hogy midőn az antropológiai kutatások a családtól az egyházakon át a gaz-
dasági és politikai hatalom szereplőit a legkonkrétabb és egyúttal a legszélesebb értelemben
felfogott erőhatások keresésében jelölték ki a kutatási területet (nem utolsósorban a gyarmati
politizálás erőteltése nyomán), ezért minden leíró összefoglalás, séma, direkt képlet vagy „való-
ságnak” mondott értelmezési dimenzió mint empirikus szaktudás került be a szaktudomány
forrásai közé. A hatalom érvényesítéséről, megosztásáról, átadásáról, örökléséről vagy meg-
szerzéséről szóló kutatásoktól az 1920–1940-es évek politikusai elvárták az államérdekek tudomá-
nyos szolgálatát, a gyarmati fennhatóság fenntarthatóságának és stabilitásának adekvát ismeret-
közlést, modellszerűséget is. A kutatók kereső szempontja ezért főként az *államiság* és a
„primitívség”, „*államalattiság*” összehasonlítása volt: R. H. Lowie 1920-ban írott „primitívek
szociológiája” című kötetében tizennégy fejezetből kettő foglalkozott az állam eredetével, a kor-
mányzással és a bíraskodással, ami kevésbé specializálódott *politikai* antropológiai ráköze-
lítésre vall, de már önálló területként jelentkezik a lokális politikáról tett megállapítások „lepke-
gyűjteményében”. Lucy Mair ugyancsak a „primitív kormányzással” kapcsolatosan kutatott és
rendszerezett, hasonlóképpen, mint Roy Franklin Barton *ifugao törvénykezéssel*, társadalom-
mal, gazdasággal és vallással kapcsolatos, a témát több szempontból megközelítő monográfiái,
melyeket az utóbbi 1919 és 1930 között adott ki (*Ifugao Law* című művét 1919-ben az amerikai
kormány felhívására-felkérésére írta, hogy „benszüllöttek” adott időpontbeli életmódjáról ad-
jon sokoldalú leírást). Ugyanakkor vitatott volt akkoriban is a társadalom és a politika között
különbséget tenni, hiszen az antik hagyomány és az amerikai típusú demokrácia-építési modell
minta alapján a kettő egynek tetszhetett. Barton terepkutatásában az Észak-Fülöp-szigetek
hegyvidékein élő ifugaók egyedeit úgy ismerte meg, mint akiket egymásra kölcsönös befolyás-
sal bíró egyénekként kezelhetett, ezért monográfiája korszakosnak volt mondható a törvényke-
zési gyakorlat antropológiai leírásában is, de időközben a funkcionális antropológia révén a jog
iránti figyelmet felváltotta a *társadalmi uralom* tanulmányozása. Ennek formái azonban igen
számosak, s ezért később a brit strukturalista funkcionális működésre foku-
szált megközelítésmódja már elsősorban a politikai intézményekkel, hivatalokkal, jogokkal, kö-
telességekkel és törvényekkel foglalkozott. Kevés figyelmet (esetenként minimálist sem) fektet-
tek az egyéni kezdeményezésekre, stratégiákra, folyamatokra, hatalmi harcokra vagy politikai
változásra, az „aktorok” szerepére vagy a „leaderek” funkciójára érvényesen. Pedig Edmund
Leach szinte „házon belül”, brit zászlók alatt kutatva belülről bírálta a rendszerparadigmát (*Pol-
itical Systems of Highland Burma*, 1954), s új szemléletmódjával azt sugallta: politikai alter-
natívák mindig együtt léteznek olyan változásokkal, melyeket az egyéni és csoportos döntések
eredményeznek, mivel az egyéni döntések a hatalom tudatos vagy tudatalatti hajszájának ered-
ményei, ezért elsősorban a szereplőkre és a viselkedésmódok, kooperációk, manipulációk és
stratégiák rejtelmére koncentrált a totális leírást kiegészítve. Leach munkáját megelőzte a
nagy példaképként elismert kutatás, amelyben Meyer Fortes meg Edward Evan Evans-
Pritchard is (a strukturalista funkcionális hagyományát követve) épp a közvetett uralmi
egységeket keresték az afrikai nagy és centralizált államokban. Alapirodalomnak számító köte-
tük (szerzőtársaik munkájával együtt) nyolc tanulmányból áll, melyek közül *tallensi* és *nuer*
közösségekről készített strukturalista elemzéseikkel ma már klasszikusnak minősülő felosztást
intézményesítettek: a hordák és vezetés nélküli (acephalos) társadalmakat az államokkal vetet-
ték össze, talán túl is hangsúlyozva a rokonsági rendszerek és a leszármazás hatását, szemben
az életvitel sajátosságaival. Könyvük kritikai visszhangja még arról is szólt, hogy nem építettek
kellőképpen elődeik műveire és más tudományterületek ismereteire (például elutasították a
politikatudomány igazolhatóságát), s azt is „primitívként” írták le, amelynek komplexitását ta-
lán csak ők nem látták át, s mintha bizony ezzel mint értékszemponttal is a gyarmati irányítás
érdekeit képviselték volna. Egy évtized múltán a politológus David Easton például épp azért
bírálta a politikai antropológusokat, mert azok „*a politikát egyszerűen hatalmi kapcsolatok-
nak és egyenlőtlenségeknek tekintették*”. Pedig éppen a politikatudomány eredménye volt a
választáskutatások húszas évekbeli rohamosabb fejlődése során, hogy a rendszerszemléletű fel-
fogás éppen a rejtett jelenségek megértésére és társadalomlélektani mögöttéseire nem tudott
választ adni, ezért olyan új törekvéseknek adott helyet, mint a választáslelektan, a politikai kul-
túrákutatás, az új nemzetek építésére vállalkozó befektetői körök érdekeinek belátása, struktú-
rák és modellek összehasonlító elemzése, stb. Az antropológusok kutatókörei ezt követően már

leggyakrabban az amerikai bennszülöttek, melanéziai szigetlakók, új-guineai hegyi emberek, továbbá a brit koronagyarmatok lakóinak életét, vallását, gazdaságát, szimbolikus rendszereit úgy próbálták kutatni, hogy kellő mélységű adatfeltárás nyomán a történeti és gazdasági háttér elemeit is megragadják, így számukra a hatalomgyakorlás nem egyszerűen az uralkodó, az állam vagy az erőszakszervezetek kérdése volt, hanem a kölcsönhatásoké, ráhatásoké, kiváltásoké, jogosultságoké, befolyásoké és alkalmazkodásoké épp annyira. Korunk antropológiai gondolkodásának ezek nyomán már egyik erősségének számít a politikai struktúra mellett a rejtett szegmensek feltárása, beleértve szimbólumokat, érdekfolyamatokat, térbeli kiterjedéseket, idői játzmákat, kommunikációt és manipulációt, kisebbségi vagy etnikai alárendeltséget, nemi vagy argumentációs szerepeket, szertartásos küzdelmeket vagy időátélési játzmákat is.

16.

A kritikus fordulópont a politikai antropológiában a második világháború után megerősödött gyarmati felszabadító harcok, valamint a brit birodalom hanyatlása és az USA vietnámi veresége után következett be. Korábban a nemzeti és nemzetközi kapcsolatok biztosították a helyszíneket az antropológiai kutatások számára, kialakultak domináns nemzeti jelenlétek és kivételes szerepe volt a háttérben maradt támogató intézményeknek (pl. Smithonian Institution, Social Science Research Council, Rockefeller Foundation, Intelligence Service, Royal Anthropological Society) vagy ezek üzleti érdekköreinek, nem utolsósorban a társadalmi terepeken lehetséges beruházások, piacnyerések, befektetések, kiaknázások, természeti javak vagy akár tudástőke elrablására alkalmas belátások előkészítésében. A XX. század során a kultúraközi érintkezéseket tanulmányozó Malinowski-növendékek vagy a tepoztlani (Mexikó) szocialista forradalmat leíró Robert Redfield terepmunkája már a nemzetközivé lett pénzpolitika és univerzalizálódott gazdasági túlhatalom büvkörében (is) álltak, de megkésve derült fény a törzsi Afrika vagy a nyersanyag-dús amazonasi erdők, óceániai szigetek vagy messzi tibeti magasfennsíkok kutatásának háttérben álló direkt politikai érdekek rejtett érvényesülésére is.

17.

A *politika antropológiája* nem kevésbé antropológiai politikává lett tehát, éppúgy, ahogyan az elhanyagolt népek védelmében nemzetközi mozgalmakat indító francia, német, holland kutatók is túlléptek a terepkutatás elsődleges feladatkörén és olykor/nemegyszer aktív politikai vagy mozgalmár (ökologista, emberjogvédő, kisebbségmentő, háborúellenes, antinukleáris, globalizáció-kritikus stb.) szerepkörben tűntek föl, korunkhoz közeledve mind gyakrabban. A kutatás és az akció határvonalán, a kedvezményezett helyzetből a kiszolgáltatottságba átsikló tematikus érdeklődés fölerősítette nemcsak az ipari, majd a fogyasztói, jóléti, információs társadalmak önismeretének aktivista közviselkedését, de kihatott a kutatási témákra is: maga a változás, a távoli „egzotikus terepről” hazaszorulás is új paradigmát alapozott meg a kutatók helyzetét, céljait, szempontjait illetően (főképp a második világháború után és a gyarmati rendszer megszűnését követően. Mikor először bekerült a politikai antropológiába a gyarmati „másik” fogalma (főképp a gyarmati tapasztalataikról író észak-afrikai szerzők munkáiban, majd jóval általánosabban az antropológiai terepmunka-leírásokban és a kortárs imperializmus kritikáiban), valamint kutatási programmá lett az új nemzetek jövőjének, jelenének (amerikai) elemzése is, akkor a terepkutatók java része megkapta nyilvános kiutasítását korábbi miliójából, s kényszerűen visszaszorult a maga nemzeti terepére. Ez események sora a tudósok egész generációjának a modernitásból a posztmodernbe való átmenet kényszerét és feltételeit jelentette, vagy legalább azt, hogy nem lehet immár a korábbi tónusban művelni ezt a területet, sem kutatásokat, sem elméleti bázisokat tekintve, és nem lehet történettudomány, filozófia, geográfia, szociálpszichológia, nyelvészet és művészet komplex ismerete nélkül sem teoretizálni, sem konkrét kutatásokat kezdeményezni a politikai antropológián belül. Ezáltal vált tehát a politikai antropológia inkább a politika antropológiájának elemzőjévé, semmint hogy abbahagyta, felfüggesztette volna kereső szempontjainak alkalmazását.

18.

A föntebb jelzett *második főbb* aspektus a tudományterület történetének újabb fázisban erősödött meg az amerikai-angolszás kutatások esetében, közben azonban párhuzamosan indult a francia kutatók (mindenekelőtt Georges Balandier és Jean Copans fekete-afrikai, Claude Lévi-Strauss indiai és dél-amerikai, Louis Dumont ugyancsak indiai, továbbá Pierre Clastres brazil-venezuelai) kutatásaiban, az 1940–1966 közötti időszakban. A francia nézőpont a gyarmati szerepváltozások, gazdasági-világ gazdasági összefüggések mellett mindig is hordozott egy erős

kultúraelméleti, mentalitástörténeti, lokalitáskutatási nézőpontot, valamint morális hangsúlyt is, amely a hatvanas évek második felétől erősödött is. Midőn a politikai antropológiában a mai szerzők (hozzávetőlegesen a nyolcvanas évektől datálhatóan) már a terepkutatások alapján, egyúttal a tapasztalatok kontextusba helyezése révén keresnek értelmezési mezőt, akkor olyan új paradigmák alapján vonják kétségbe a régóta domináló-korlátozó tudásrendszereket vagy leíró képleteket, mint amilyeneket Michel Foucault, Pierre Bourdieu, Jacques Derrida, Paul Virilio vet föl. A mentalitásföldrajzban, társadalomtörténetben, irodalomkritikában, filmnyelvben, szimbolikus kutatásokban és kívülük még a neoszimbolizmusban, feminizmusban, test-interpretációkban, tárgy- és divattünemények elemzésében kialakult francia dominancia visszahat az antropológia megannyi rokon ágazatára, s a narratíva-elemzések, interkulturális kölcsönhatás-kutatások szinte közvetlenül találkoznak az amerikai antropológia új irányzataival, a szimbolikus irányzatok (Victor Turner vagy Mary Douglas könyveivel, Clifford Geertz vagy James Clifford interpretáció-értelmezésével, F. G. Bailey és Edward O. Wilson) teoretikus alapvetéseivel.

19.

Szinte ehhez kapcsolódik, s a francia kutatók amerikai elfogadásának hatását tükrözi a politika és az antropológia olyan területeinek elemzése is napjaink vezető témakörei között, mint a szociobiológia (E. O. Wilson, Paul Rabinow), a modernitás (Ernest Gellner, Alain Touraine, Zygmunt Bauman, Bruno Latour, Jean Baudrillard, Arjun Appadurai), vagy a test- és gender-tanulmányok politikai jelentésterének, a képek és kommunikációk kutatásának számos irányzata, képviselője által leírt kölcsönhatások komplex jellegének bemutatása. Az analogikus gondolkodás lehetősége kitágította a politikai antropológia hatókörzetét az állami rítusok, politikai szimbólumok, szakrális uralomkifejezések világa felé is. Jellegzetes példája ennek az „egybeolvasásnak”, asszociatív feltárásnak Marc Abélès könyve az állam antropológiai megértésének lehetőségéről (*Anthropologie de l'État*, 1990), aki a Francis Fukuyama által is akkortájt taglalt, nemzetközi politikai kölcsönhatások megoldásaként vizionált *bizalom* fogalmát teszteli a francia politikai rendszer működtetésében és a vezető politikusokra átruházott képviseleti hatalom kiteljesedésében, vagy John McIver Weatherford könyve (*Tribes on the Hill*, 1985), aki a Potomac-parti indián törzsek döntéshozási rendszerét és a Capitolium döntéshozási rituáléit állítja párhuzamba, mint sajátos törzsi közösséget a Big Mannel, vagyis az Egyesült Államok elnöke és az új-guineai Nagy Emberek analógiájával; majd röviddel ezután Marc Abélès is hasonlóképpen tett elemzési kísérletet a francia Nemzetgyűléssel, s azután az Európai Közösséggel mint korunk új Nagy Törzsével foglalkozva. Napjaink témakörei és analogikus kapcsolódásai nemcsak határtalanok, hanem alapvetően inter- és multidiszciplinárisak. Találkoznak politikai lélektannal és marketinggel, kisebbségjogi és fejlesztéspolitikai kérdésekkel, média-manipulációval és választáskutatással, retorikai háborúk és „színházi államok” reprezentációs kérdéseivel, térhasználattal és időfogalmakkal, a kultúra vírusának terjedési határaival és a szervezetek antropológiai megismerhetőségével, közlekedési tempóval és az érzelmi kiszolgáltatottság antropológiájával, zenei diskurzusokkal és mentalitástörténeti krízisekkel, stb. Egyes ágazatok akció- és alkalmazott-antropológiai arcukat öltönek (lásd fejlődés-tanulmányok, biztonság-antropológia, military anthropology és kisebbségi nyelvhasználat, neo-törzsiség és neo-sámánizmus, város-imázsok, öregedés-antropológia, stb.), mások pedig az elárvelt vagy öregedő szociológiát, szűkre szabott politikatudományt, web-világokba tagolódó közösségiség-hiányt kutatók köreit serkentik új és gazdagabb kutató szempontok, kevert módszertanok, élményközeli interpretációk alkalmazására. Lehetséges az is, hogy a politikai antropológia tudásterülete ezen a ponton fog megszűnni, beolvadni valamely más ágba, vagy épp önálló diszciplínává válik a világ legtöbb nemzeti tudományában. Erről azonban már nem ez az összefoglaló, hanem maguk a művek és lehetséges olvasataik sokkal többet vallanak...

IRODALOM

ABÉLÈS, MARC

1990 Anthropologie de l'État. Paris: A. Colin.

ABÉLÈS, MARC – JEUDY, HENRY-PIERRE, EDS.

1997 Anthropologie du politique. Paris: A. Colin.

BAILEY, FREDERICK GEORGE

1960 Tribe, Caste and Nation. Manchester: University Press.

1963 Politics and Social Change. Berkeley: University Press.

BAILEY, FREDERICK GEORGE

1980 Stratagems and Spoils: A Social Anthropology of Politics. Oxford. Basil Blackwell.

BALANDIER, GEORGES

1959 Anthropologie politique. Paris: P.U.F.

1980 Le pouvoir sur scènes. Paris: Balland.

CLASTRES, PIERRE

1974 La société contre l'État. Paris. Minuit.

COHEN, ABNER

1969 Political anthropology: the analysis of the symbolism of power relations. *Man* 4(4):215–235.

Magyar fordítása: Politikai antropológia: a hatalmi relációk szimbolizmusának elemzése.

Internetcím: <http://www.sze.hu/mtdi/gyoreuropa/Magyar/Cohen.doc>

COPANS, JEAN

1971 Anthropologie politique. *In* L'anthropologie. Sciences des sociétés primitives? Copans – Godelier – Tornay – Backès-Clément, eds. 112–173. Paris: Editions E.P.

CSEPELI GYÖRGY

2010 Politikai antropológiai előadások. Wikipedagógiai elektronikus tananyag.

Internetcím: http://www.zoonpolitikon.hu/?page_id=2

DUMONT, LOUIS

1998 A modernnek és a nem modernnek értékei. *In* Tanulmányok az individualizmusról. 188–221.

Pécs: Tanulmány Kiadó.

EASTON, DAVID

1959 Political anthropology. *Biennial Review of Anthropology* 1: 210–246.

FORTES, MEYER – EVANS-PRITCHARD, EDWARD EVAN, EDS.

1940 African Political Systems. London: Oxford University Press.

FOUCAULT, MICHEL

1980 Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977. Brighton: The Harvester Press.

GEERTZ, CLIFFORD

1994 Az értelmezés hatalma. Budapest: Századvég.

GEERTZ, CLIFFORD, ed.

1963 Old Societies and New States. Glencoe: Free Press.

GERGELY ANDRÁS, A.

1996 Politikai antropológia. Budapest: MTA PTI.

Internetcím: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/neprajz/wp8/wp8.htm>

GLUCKMAN, MAX

1965 Politics, Law and Ritual in Tribal Society. Oxford: Blackwell.

HELLER ÁGNES

1993 A „politikai” fogalmának újragondolása. *Politikatudományi Szemle* 2 (2): 5–17.

Internetcím: http://www.poltudszemle.hu/pdf/1993/1993_2/heller.pdf

LEACH, EDMUND

- 1954 Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure. London: Bell & Sons.
1996 Szociálintropológia. Osiris, Budapest, 11–31.

LOWIE, ROBERT HARRY

- 1927 The Origin of the State. New York: Russell.

MORGAN, LEWIS HENRY

- 1851 The League of the Ho-de-ne-sau-nee, or Iroquois. Rochester, Sage & brother; New York: M. H. Newman & Co.
1961 Az ősi társadalom. Budapest: Gondolat.

NADEL, SIEGFRIED FREDERICK

- 1942 The Black Byzantium: the kingdom of Nupe in Nigeria. London: Oxford University Press.
1951 The Foundations of Social Anthropology. 56–190. London: Cohen & West.

RIVIÈRE, CLAUDE

- 1988 Les liturgies politiques. Paris: PUF.
2000 Anthropologie politique. Paris: A.Colin.

SCHMITT, CARL

- 1976 (1928) The Concept of the Political. New Brunswick: Rutgers University Press. (magyarul: A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok. Ford. Cs. Kiss Lajos. Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor. 2002.)

SWARTZ, MARC – TURNER, VICTOR – TUDEN, ARTHUR, EDS.

- 1966 Political Anthropology. Chicago: Aldine.

SZABÓ MÁRTON

- 2003 A politikai fogalmának elmélyítése Carl Schmitt partizánelméletéről. Világosság 7–8: 67–78.
(Internetcím: <http://epa.oszk.hu/01200/01273/00007/pdf/20031018121231.pdf>)

VINCENT, JOAN

- 1990 Anthropology and Politics: Visions, Traditions and Trends. Tucson: University of Arizona Press.

WEATHERFORD, JOHN MCIVER

- 1981 Tribes on the Hill. The U.S. Congress – rituals and Realities. New York: Birgin & Garvey. (magyarul: Törzsek a dombon. Budapest: Századvég, 2005.)